

İslam ahlakı açısından yapay zeka robotlarının statüsü

ÜLFET GÖRGÜLÜ - SENA KESGİN

PROF. DR., ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ.
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ.

İnsan, elinden ve dilinden emin olunan bir varlık haline gelmedikçe, yapay zeka sistemlerin kontrolünün insanın elinde olmasının, insanlığın selameti açısından yeterli güvenceyi verip vermeyeceği de üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir husustur.

YAPAY zeka teknolojilerini geliştirenlerin insan beynini simüle etme, hatta onu aşip yapay süper zekalar üretme gayesine karşın, İslam düşünce tarihinde insanı diğer canlılardan farklı kılan bazı yetilere vurgu yapılır. Özellikle aklın, evrenin yaratılışındaki rolü ve nefis teorileri, dinî terminolojideki eş-ref-i mahlûkat kavramını daha da belirginleştirir.

Ruh, akıl ve zeka gibi kavramların yanında ahlakın bağlantılı olduğu bir diğer kavram da bilinçtir. Yapay zekanın bilinç kazanmasından söz etmenin bir dayanağı bulunmamaktadır. Zira bilinç ve zeka

birbirinden farklıdır. Zeka sorun çözme becerisi, bilinç ise acı, sevinç, öfke gibi duyguları hissedebilme yetisidir. Dolayısıyla yapay zekanın sorun çözme becerisi insandan, hatta hayvanlardan farklıdır. İnsan; akıllı, zeki, bilinçli ve iradeli bir varlıktır. Yapay zekaya sahip bir robotun kendisine yüklenen veya programlanan sistemler sayesinde zeki olması mümkün olabilir. Fakat bilinçli ve iradeli olması mümkün görünmemektedir. Bilinç, insan beyninin bir sürecidir. Her ne kadar bir organda gerçekleşen bir süreç olsa da bilim adamlarının da belirttiği gibi zihinsel bir süreçtir

ve bu zihinsel olma durumu, onun gizemini artırmaktadır. Zira modern bilim, elle tutulmayan, gözle görülmeyen ve laboratuvar ortamına giremeyen bu zihinsel süreç için ruh kavramını arka plana attığı sürece pek bir şey söyleyemeyecektir. İrade ise eylemlerin sonucunu üstlenebilme, doğruyu yanlıştan ayırt edebilme ve en önemlisi de tercihte bulunabilme yetisidir. Bilinç ve iradeli olma durumu insan ruhuna özgü bir durumdur. İnsan ruhunu özel kılan ise bunun Yaratıcı tarafından üflenmiş olması ve insanın bu ruh sayesinde hayat kazanmasıdır. Gizemi çözülemeyen bir bilinçten yoksun, doğruyu yanlıştan ayırt edemeyen ve duygusal yetileri eksik ama zekası süper bir robotun insana eşdeğer olduğunu, hatta onu aşacağını düşünmek, insanı maki-neleştirilen ideolojilerin hedeflediği bir durumdur.

İslam açısından bilimsel araştırma ve çalışmalar, yaratanın tekvini kitabı olan evreni hikmetle okuma çabasıdır. Yapay zeka alanın-

daki çalışmaları da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. İslam hukukunda hükümlerin konulmasında insanların yararlarının sağlanması ve birey ya da topluma zarar verebilecek durumların önlenmesi temel bir ilke olarak benimsenmiştir. İnsanlığın faydasına olacak yapay zeka araştırmalarının bu açıdan da desteklenebileceğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte söz konusu çalışmaların meşruiyetinde bireysel, toplumsal ve çevresel anlamda mefsedet içermemesi, diğer bir ifadeyle zarara yol açmaması önemli bir kriterdir. Dolayısıyla iyi ya da kötü olan teknolojinin kendisi değil muhtemel sonuçlarıdır. Öte yandan yapay zeka teknolojisindeki gelişmeler ahlak, değer ve hukuktan bağımsız ele alınamaz. Bireysel ve toplumsal fayda gerekçeleriyle değerlerin zayıflatılmasına, insanlığın zarara uğratılmasına göz yumulması ahlaken ve hukuken mümkün değildir. Değerleri altüst eden ve insanlık için zararlı sonuçlar doğuracak olan bilimsel araştırmaların, fıkhıdaki “sedd-i zerayi” ilkesi gereği kısıtlanması veya duruma göre tamamen yasaklanması söz konusu edilebilir. Bu bağlamda yapay zeka araştırmacılarına düşen görev, güvenli ve faydalı olduğu kanıtlanmış sistemler üretmek, risklerin ve olası zararların farkında olarak bunları en aza indirmeye çalışmaktır.

.....

Bilim ve teknolojinin verdiği güçle modern dönemin, insani gerçeklik anlayışımızı değiştirmeye yönelik meydan okumaları karşısında, İslam'ın insan tasavvurunun doğru bir şekilde anlaşılmasına duyulan ihtiyaç daha da derinleşmiştir.

.....

Bugünün bilim insanlarının yarının nesillerine güven ve emniyet içinde bir gelecek bırakma sorumlulukları vardır.

Meratibu'l-vücutu yok sayan, varlığı tek boyuta indirgeyen, aklın kalp ve ruh ile bağını görmezden gelip onu tefekkür, tezekkür, tedebbür gibi pek çok işlevinden soyutlayan indirgemeci zihniyet, bir yandan insanı makineyle özdeşleştirirken diğer taraftan akıllı (!) makine ve robotlar inşa ederek bunları insanlaştırmaya koyulmuştur. Böyle bir yaklaşım İslam düşüncesinde "fitrat" olarak nitelenen gerçekliği yok saymaktadır. Taha Abdurrahman'ın önemle vurguladığı gibi fitrat, insan ruhuna nakşedilmiş ahlaki manalardır. İnsanı insan yapan, akılla birlikte hatta ondan önce ahlaktır. Yapay zeka robotun zekası varsa da ahlaki yoktur. Ona bu maneviyatın entegre edilmesi de mümkün görünmemektedir.

Şu bir gerçek ki varlık hiyerarşisinde yapay zeka robotlar cemadat kategorisine dâhildir. Ne kadar gelişse de bir yapay zekanın biyolojik bir canlılık elde etmesi söz konusu değildir. İnsanların yapay zeka

robotlarla kurduğu duygusal ilişki, onlara isim vermeleri, karşılıklı sohbet etmeleri, hatta vatandaşlık hakkı tanımaları (!) bunların bir makine ve eşya olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Robotların otonom hareket etme, derin öğrenme ve hızlı analiz gibi birtakım özellikler kazanmasından hareketle ahlaki ve hukuki özne olarak kabul edilmesinden, insanla eşit haklara sahip olmasından söz etmenin bir dayanağı bulunmamaktadır. Zira insan olmak; hareket etme, görme, işitme, konuşma, hesaplama gibi eylemleri yapabilen bir varlık olmanın çok ötesinde anlamı haizdir. İnsan; akıl, bilinç, irade, ahlak, ehliyet, teklif, emanet gibi onu insan kılan pek çok niteliğe sahiptir. İnsanın hak ve sorumluluk sahibi birey olması da söz konusu niteliklerle doğrudan ilişkilidir. Bu özellikleriyle insan, hayatın anlam ve amacını, yaratılış gayesini sorgulayabilen, bu gayeye uygun tavır sergileyebilen, varlığa ve kendine hikmet nazarıyla bakabilen, tezekkür, tedebbür, takkul, teemmül, tefekkür gibi pek çok farklı katmandan oluşan, çok yönlü düşünebilme becerisini gös-

terebilen, içinde yaşadığı çevreyle anlamlı ilişki ve iletişim kurabilen, sosyal sorumluluklarının bilincinde olan; ilim, irfan, idrak, beyan gibi nice manevi yetiye sahip yetgâne canlıdır. Varlık âleminin en şerefli olarak insan; selim akıl, kalp ve estetik duyuş ile hakikati idrak etmektedir. Yapay zeka robot için akli selim, kalbi selim ve zevki selimden söz etmek mümkün müdür?

Öte yandan robotlara ahlaki ve hukuki bir varlık atfetmekle insanın kendi sorumluluklarını ortadan kaldırmaya çalışması, kabul

edilebilir bir durum değildir. Robotik yapay zeka teknolojileri sektörüne özel bir sigorta oluşturulması ve yapay zeka kaynaklı maddi zararların bu fondan tazmin edilmesi yönündeki öneriler de bu çerçevede tartışmaya değer görülebilir. İslam hukukunda mefhum olarak hükmi şahsiyet fikrinin mevcudiyetinden söz edilse de sonuçta şirket ve vakıf gibi tüzel kişiler adına faaliyette bulunma yetkisi, yine insanın sorumluluğundadır. Yapay zeka robotlara, üreticiden kullanıcıya insan unsuru ve sorumluluğunu devre dışı bırakacak şekilde bir

tüzel ya da elektronik kişilik tanınması yönündeki öneri ve girişimlere ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Zira robotların insanlığın yararına işlerde, özellikle tehlike içeren alanlarda kullanılması ne kadar önem arz ediyorsa, insanların robotların tahakkümüne gireceği bir gelecek kurgulamaktan uzak durulması ve kontrolün insanda olması da o derece zaruridir. Bununla birlikte insan, elinden ve dilinden emin olmayan bir varlık haline gelmedikçe, yapay zeka sistemlerin kontrolünün insanın elinde olmasının, insanlığın selameti açısından yeter-

li güvenceyi verip vermeyeceği de üzerinde düşünülmesi gereken diğer bir husustur.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse bilim ve teknolojinin verdiği güçle modern dönemin insani gerçeklik anlayışımızı değiştirmeye yönelik meydan okumaları karşısında, İslam'ın insan tasavvurunun doğru bir şekilde anlaşılmasına duyulan ihtiyaç daha da derinleşmiştir.

* Bu makale, "Yapay Zeka Robotlara Ahlakî ve Hukukî Statü Tanınması Problematikliği" adıyla *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde (S. 20, 2021, ss. 37-65) yayınlanan makaleden faydalanarak hazırlanmıştır.